

Socialdepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande över *Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag* (SOU 2020:47)

Malmö universitet har beretts möjlighet att yttra sig över rubricerad remiss och vill anföra bilagda yttrande.

Sammanfattning

Malmö universitet ställer sig positivt till

- den återgång till portalparagrafens helhetssyn och därigenom själva idén med lagens ramlagstekniska konstruktion som ingår i förslaget till en ny socialtjänstlag
- utredningens övergripande mål med en jämlik, jämställd och likvärdig socialtjänst som främjar långsiktigt strukturellt förebyggande arbete och som minskar behovet av individuella insatser
- utredningens förslag om kompletteringar av Plan- och bygglagen med ”sociala aspekter”
- att behovet av lägre trösklar för människors kontakter med det sociala arbetet betonas i utredningen
- att målgruppsindelningen tonas ner ser vi i huvudsak som positivt, men avsaknaden av målgrupper kan leda till att grupper osynliggörs och därför krävs en uppföljning för att så inte blir fallet
- ett förtydligat barnrättsperspektiv och att utredningen betonar vikten av att tydliggöra vad som anses vara barnets bästa i socialtjänstens analyser
- att införa en ny bestämmelse om att verksamhet inom socialtjänsten ska bedrivas i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet, samt att kvaliteten ska följas upp och säkras.

Malmö universitet har synpunkter och kommentarer vad gäller följande:

- Det kan finnas vissa fördelar men också stora risker med förslaget om att införa insatser utan behovsprövning. Malmö universitet föreslår därför att förslaget om insatser utan behovsprövning utreds vidare.

Malmö universitet ställer sig kritiska till:

- att utredningen fått ett uppdrag som inneburit att stora delar av det sociala arbetets kärnverksamheter inte fått lov att beröras av utredningen. Detta gäller särskilt ekonomiskt bistånd och försörjningsstöd.

Postadress

Malmö universitet
Gemensamt verksamhetsstöd
205 06 Malmö

Besöksadress

Malmö universitet
Neptuniplan 7

Telefon

040-665 7890

E-post

mia.andersson@mau.se

Webb

www.mau.se

- att utredningens förslag inte utformats efter att socialtjänsternas uppdrag och ansvar tydliggjorts i enligt med regeringens uppdrag.
- att nödvändigheten av att förtydliga och utvidga socialtjänstens uppgifter för att förebygga och eliminera hemlösheten inte utreds tillräckligt.
- att utredningen inte tar upp frågan om socialnämnderna istället borde tillsättas med professionella sakkunniga istället för politiker.
- att forskningen inom socialt arbete i stora drag saknats i arbetet med utredningen.

De förslag och bedömningar som inte nämns i föreliggande yttrande har Malmö universitet inga synpunkter på.

Beslut i detta ärende har fattats av undertecknad rektor efter föredragning av Marcus Herz, docent i socialt arbete. Under beredningens gång har forskare och lärare vid institutionen för socialt arbete varit delaktiga med underlag, kommentarer och synpunkter.

Kerstin Tham
Rektor

Mottagare:
Socialdepartementet

Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag (SOU 2020:47)

Sammanfattning

Institutionen för socialt arbete, Malmö universitet ser positivt på att arbetet med en ny hållbar socialtjänstlag inletts men menar att förslaget om en ny socialtjänstlag enligt SOU 2020:47 inte kan anses tillräcklig.

Motiveringen till ställningstagandet är bland annat att:

- Socialtjänstlagens konstruktion i form av en ramlag med en tydlig portalparagraf är av stor vikt för förutsättningarna att arbeta professionellt med socialt arbete. Vi anser att den återgång till portalparagrafens helhetssyn och därigenom själva idén med lagens ramlagstekniska konstruktion som ingår i förslaget till en ny socialtjänstlag är mycket efterlängtat. Det är även bra att lagstiftningen preciserar vad socialtjänst är och att begreppen som används görs enhetliga. Vi är dock tveksamma till att LSS helt utgår ur denna definition. Vi skulle önska en mera elaborerad konsekvensanalys än vad som presenteras i betänkandet om vad detta kan komma att innebära.
- Utredningens övergripande mål med en jämlik, jämställd och likvärdig socialtjänst som främjar långsiktigt strukturellt förebyggande arbete och som minskar behovet av individuella insatser ser vi som positivt. Det förebyggande arbetet har visserligen betonats även vid tidigare lagstiftningsåtgärder utan större effekt då de myndighetsutövande besluten har en tendens att prioritera sig själva. Trots detta menar vi att det är viktigt att det strukturella och förebyggande sociala arbete fortsatt betonas som en grundläggande och avgörande uppgift för socialtjänsterna. Vi anser även att lagändringarna behöver kompletteras med en tydligare fördelning av resurser där delar av budgeten eller statsanslagen direkt riktas till sådant förebyggande arbete, för att inte kunna användas av kommunerna för annan verksamhet.
- Utredningens förslag om kompletteringar av Plan- och bygglagen med ”sociala aspekter” välkomnas. Vi anser att det kan stärka socialtjänstens aktiva medverkan i och tillvaratagande av dess kompetens för samhällsplaneringen.
- Att betona behovet av lägre trösklar för människors kontakter med det sociala arbetet är också välkommet. Det är för många svårt att få och bibehålla kontakt med socialtjänsten, samt att få tillräckligt med information.

Inte sällan rör det sig om en envägskommunikation från socialtjänstens sida. Här behöver trösklarna sänkas.

- Malmö universitet ser vissa fördelar men också stora risker med förslaget om att införa insatser utan behovsprövning. Å ena sidan kan förslaget leda till ett större utrymme för delaktighet och självbestämmande, samt ökade möjligheter till krishantering genom beviljande av bistånd vid krissituationer. Å andra sidan ser vi stora risker för att förslaget leder till att privata utförare tar över delar av myndighetsutövningen vilket kan påverka rättssäkerhet, samt likhets- och likställighetsprinciperna negativt. Förändringarna som föreslås riskerar att förstärka en redan pågående utveckling där utbudet av tjänster snarare än individens behov är styrande. I samband med detta ser vi uppenbara risker för en ökad social ojämlikhet. Utredningen diskuterar inte de konsekvenser som en stor mängd icke-behovsprövade insatser kan innebära tillräckligt och vi föreslår därför att förslaget utreds vidare.
- Att tona ner målgruppsindelningen ser vi i huvudsak som positivt. Ofta saknas motiv för att särskilja olika gruppers rättigheter och skyldigheter från varandra när behoven överensstämmer. En statisk gruppindelning riskerar att användas för att utesluta de som inte faller inom målgruppens definition. Det är dock viktigt att påpeka att avsaknaden av målgrupper kan leda till att grupper osynliggörs och att det krävs en uppföljning för att så inte blir fallet.
- Vi ser mycket positivt på ett förtydligat barnrättsperspektiv och att utredningen betonar vikten av att tydliggöra vad som anses vara barnets bästa i socialtjänstens analyser. Dock är det beklagligt att det inte görs till en regel, utan endast till en vägledning.
- Vi ställer oss positiva till att införa en ny bestämmelse om att verksamhet inom socialtjänsten ska bedrivas i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet, samt att kvaliteten ska följas upp och säkras. Det är positivt att utredningen framhåller vikten av att vetenskap och beprövad erfarenhet kan se ut på olika sätt, inte minst mot bakgrund av forskningen i socialt arbete. Samtidigt ställer vi oss frågande till vad som menas med vetenskap och beprövad erfarenhet, huruvida det är en brytning med tidigare ideal om evidensbaserad praktik samt hur det ska bedömas om kravet efterlevs. Socialtjänsten är redan idag ett administrationstungt arbete med en fullt utvecklad "mätkultur" (Hjärpe, 2019) som riskerar att förvärras ytterligare med ökade krav på insamling av data och uppföljningsinsatser. Vidare kan vi konstatera att det här saknas en diskussion om lärosätenas roll för en kunskapsbaserad socialtjänst, i termer av t.ex. kunskapsutveckling, fortbildningar och förmedlande av kunskap.
- Vi ställer oss kritiska till att utredningen fått ett uppdrag som inneburit att stora delar av det sociala arbetets kärnverksamheter inte fått lov att beröras av utredningen. Detta gäller särskilt ekonomiskt bistånd och försörjningsstöd. Vi menar att beslutet att inte ens beröra de ekonomiska förutsättningarna för människor som kommer i kontakt med det sociala arbetet är ett stort misstag. Socialstyrelsen har länge pekat på hur människor i allt högre utsträckning befinner sig i multipel utsatthet, där fattigdom, trångboddhet, vräkningar, bostadslöshet och ohälsa samspelar. Det är därför inte möjligt att stärka exempelvis ett barnperspektiv utan att samtidigt se över krav, förutsättningar och behov relaterat till försörjningsstödet och det

ekonomiska biståndet. Därtill är det minst sagt beklagligt att utredningen inte fått lägga förslag som anses ambitionshöjande.

- Vidare menar vi att utredningens förslag borde utformats efter att socialtjänsternas uppdrag och ansvar tydliggjorts i enlighet med uppdraget (s.10). Istället valdes denna del bort av utredningen (s.239). Med anledning av att allt fler faller utanför det generella socialförsäkringssystemet och istället hänvisas till civila organisationer och frivilliga initiativ för att få sina behov och rättigheter tillgodosedda, hade socialtjänstens roll, ansvar och uppdrag behövt ett klagande. Det saknas en diskussion om vad socialtjänstens arbete ska omfatta och om de människor som redan idag faller utanför välfärdssystemen.
- Utredningens problembild kring hemlöshetsfrågan understryker nödvändigheten av att förtydliga och utvidga socialtjänstens uppgifter för att förebygga och eliminera hemlösheten. Malmö universitet föreslår att socialtjänsten får i uppdrag att införa mer systematiska och kunskapsbaserade metoder i arbetet mot hemlöshet. Kommunens bostadsförsörjningsansvar bör tydliggöras så att även detta inkluderar hushåll som kategoriseras som strukturellt hemlösa. Därutöver bör utredningen fastslå, i enlighet med Barnkonventionen, att minimera risken för barn att hamna i hemlöshet. Rätten till en trygg bostad för barn skall ingå i tolkningen av vad som avses som rätten till bistånd för en skälig levnadsnivå. Bostadsförsörjning är därmed också centralt för socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen.
- Vi beklagar även beslutet att inte utreda om socialnämnderna istället borde tillsättas med professionella sakkunniga istället för politiker. Detta torde vara det enda området idag där politiker kan ha så omfattande och direkt ingripande makt i en enskild människas liv. Vi anser det oklart vad argumenten för detta är. Utredningen försitter här en viktig möjlighet att skapa avgörande kvalitetshöjning i socialnämndernas arbete och för de människor som socialnämndens beslut berör.
- Vi noterar slutligen att forskningen inom socialt arbete i stora drag saknats i arbetet med utredningen vilket är synnerligen oroväckande (Börjeson 2020).

Yttrandet i detalj

Kapitel 4–7 En ny socialtjänstlag, lagens tillämpningsområde, en mer enhetlig begreppsanvändning och socialtjänstens mål

Malmö universitet ställer sig bakom de preciseringar som görs och den enhetlighet av begrepp som genomförs av utredningen. Vi anser dock att även LSS behöver ingå i denna definition. Även om mer specialiserade och relativt heltäckande regler existerar är samverkan mellan regelsystemen i SoL respektive LSS ofta förekommande. Vi skulle önska en mera elaborerad konsekvensanalys än vad som presenteras i betänkandet om vad detta kan komma att innebära, särskilt för gruppen med funktionsnedsättningar. I synnerhet när gruppindelningarna i 5 kap. SoL föreslås att tonas ner.

Vi ställer oss vidare bakom den återgång till portalparagrafens helhetssyn och därigenom själva idén med lagens ramlagstekniska konstruktion som föreslås i

utredningen. Vi ser också positivt på att verksamhetens inriktning tydligt pekar mot ett förebyggande perspektiv och på att vara lätt tillgänglig. Däremot är det förvånande att utredningen helt saknar de internationella mål som antagits av internationella och nationella socialarbetarorganisationer. Det är också viktigt att påpeka att utredningen i fråga om strukturellt eller förebyggande arbete i huvudsak har begränsat sig till samhällsplanering och därigenom missar andra viktiga former av sådant arbete, som exempelvis fältarbete och områdesbaserat arbete.

Malmö universitet anser det positivt att utredningen tydligt lyfter det förebyggande arbetets betydelse för socialt arbete. Det finns dock anledning att nyansera den utveckling av e-tjänster som föreslås. Även om det finns goda exempel (Osvaldsson Cromdal, 2018), innebär det inte per definition en förbättrad eller förenklad kontakt, och vi ser hur vissa grupper helt utestängs från välfärdssystem på grund av att de hänvisas till e-tjänster (Herz & Johansson, 2019).

Utredningen menar att det med ett förstärkt stöd kring förebyggande arbete skapas bättre förutsättningar för en stabil samverkan (s.386), men Malmö universitet menar att det för detta krävs mer ekonomiska och professionella resurser och en omorganisering av det praktiska sociala arbetet som tydligt inkluderar det förebyggande arbetet.

Kapitel 8 Lagens inriktning på vissa målgrupper

Malmö universitet ställer sig bakom en helhetssyn vad gäller behov och rättigheter, vilket kräver att målgruppsindelningen tonas ned. Men, som nämnts, ser vi en potentiell risk för att vissa grupper kan osynliggöras, vilket kräver en beredskap som är förankrad i kunskap, forskning och beprövad erfarenhet för att så inte blir fallet.

Kapitel 9 Samhällsplanering

Vi delar utredningens bedömning (s. 439) att socialtjänstens deltagande i samhällsplaneringen är en förutsättning för såväl en hållbar socialtjänst, dess beredskap att klara kriser likaväl som för dess förebyggande arbete. Vi ser positivt på förslaget att komplettera plan- och bygglagen avseende ”sociala aspekter”, liksom på tillägget om att den långsiktiga utvecklingen av den sociala miljön ska beaktas i framtagande av översiktsplaner. Att beakta sociala aspekter är angeläget då utformningen av staden och den byggda miljön är centrala för att skapa förutsättningar för jämlikhet och jämställdhet. De föreslagna förändringarna kan förväntas stärka socialtjänstens aktiva medverkan och tillvaratagande av dess kompetens. Vidare är ändringen som innebär att socialnämnden *ska* medverka i samhällsplanering positiv.

Förutom det som nämns i utredningen (bostadsområden, kommunikationer, lokalers tillgänglighet, god samhällsmiljö och goda förhållanden) ser vi potentiella positiva effekter i form av en ökad eko-social integration. Medverkan i samhällsplaneringen aktualiserar ett behov att uppmärksamma ett alltmer framträdande samband mellan

social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet i stadsplanering (se Kahn, Hildingsson och Garting 2020). Den kan även omsättas i en ekosocial policy som adresserar sociala problem och orättvisor i kölvattnet av omställning till en fossilfri ekonomi och hållbara välfärdsmodeller (se Büch & Koch 2017).

Emellertid menar vi att formuleringen i PBL ”med hänsyn till [...], sociala aspekter” är alldeles för vag (se s. 451). Genom att formuleringen inte uttryckligen adresserar socialtjänstens kunskaper lämnas utrymme för ett fortsatt glapp (s. 447) mellan socialtjänsten och samhällsplaneringen. Detta glapp är tydligt redan idag då inte heller syftet med PBL att (bl.a.) ”främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer” (s. 441) resulterat i att socialtjänstens medverkan efterfrågats systematiskt. Glappet kan tolkas som att planeringssektorn hitintills gjort bedömningen att deras kompetens vad gäller ”sociala levnadsförhållanden” är tillräcklig trots att den djupare förståelse av fattigdoms- och resursfördelningsfrågor, innebörden av att leva i en utsatt position samt demokratisk inkludering som socialtjänsten har saknas. Detta visar att det kommer att krävas ett tydligt metodstöd (jfr. s. 446 om avsaknad av sådant stöd).

I förslagen om samhällsplanering saknas även begreppen ”funktionshinder” och ”tillgänglighet”. Detta trots att utredningen tidigare gjort en miljörelativ definition av funktionshinderbegreppet, vilken också beaktar den omgivande miljös betydelse för uppkomsten och bemästrande av funktionshinder. Utifrån en miljörelativ definition är funktionshinder ett socialt problem som inte endast bör bemästras med individriktat stöd utan också genom samhällsplanering. Därmed bör detta betonas. Socialtjänsten har viktig kunskap om tillgänglighetens sociala aspekter, alltså hur det påverkar möjlighet till delaktighet och vilka funktionshinder och vilket utanförskap bristande tillgänglighet skapar för människor i olika åldrar. Att sociala aspekter av tillgänglighet beaktas i samhällsplanering är en grundläggande förutsättning för att alla med funktionsnedsättning erhåller fullvärdiga mänskliga rättigheter.

Utredningens problembild kring hemlöshetsfrågan understryker nödvändigheten av att förtydliga och utvidga socialtjänstens uppgifter för att förebygga och eliminera hemlösheten. Malmö universitet föreslår att socialtjänsten får i uppdrag att införa mer systematiska och forskningsbaserade metoder i arbete mot hemlöshet. Kommunens bostadsförsörjningsansvar bör tydliggöras så att även detta inkluderar hushåll som kategoriseras som strukturellt hemlösa. Därutöver bör utredningen fastslå, i enlighet med Barnkonventionens § 2, att minimera risken för barn att hamna i hemlöshet. Rätten till en trygg bostad för barn skall ingå i tolkningen av vad som avses som rätten till bistånd för en skälig levnadsnivå.

Vi vill också betona att vi ser en risk med att det sociala arbetet av utredningen beskrivs som att det är separerat i två avskilda delar – en individriktad och en

samhällsplanerande/förebyggande del av socialtjänsten. Istället menar vi att det är viktigt att allt socialt arbete genomsyras av analyser på samtliga nivåer parallellt (Börjeson 2020, Herz 2012). Exempelvis krävs en lokalkännedom och lokal förankring för att kunna arbeta med socialt förändringsarbete också på individnivå.

Kapitel 10 Planering av insatser

Malmö universitet ställer sig bakom förslaget att tidiga och förebyggande insatser behöver prioriteras inom socialtjänsten.

Kapitel 11 Kvalitet inom socialtjänsten

Malmö universitet instämmer i att det är viktigt att poängtera att socialtjänstens insatser och verksamheter ska vara av god kvalitet, samt att löpande diskutera och definiera vad kvalitet innebär. Det är dock viktigt att betona att kvalitet i socialtjänsten, liksom i många relaterade verksamhetsområden som arbetar med människor, är långtifrån enkla att operationalisera till önskvärda egenskaper och kvantitativa mått.

Vi vill också poängtera att kvalitetsbegreppet i utredningen definieras i regelföljande termer som kan innebära en följsamhet mot ”krav och mål som gäller enligt lagar och andra föreskrifter” (SOSFS 2011:9). Detta är en definition som alltför ensidigt betonar riskminimering vilket kan leda till att kvalitetsarbete begränsas till att minimera risker och brister. Malmö universitet vill därför betona vikten av att kvalitetsarbete inom socialtjänsten också förmår ta hänsyn till andra värden.

Malmö universitet instämmer i att begränsning till verksamhet rörande barn och unga i bestämmelsen i nuvarande 3 kap. 3 a § socialtjänstlagen tas bort, samt att bestämmelsen i nuvarande 14 kap. 2 § ska omformuleras så att det i stället anges att personalen ska medverka till att verksamheten är av god kvalitet.

Kapitel 12 Uppföljning

Det finns ett antal förenklade och problematiska skrivningar i bakgrunden till utredningens förslag om uppföljning som Malmö universitet finner anledning att kommentera.

Utredningen menar att standardisering bidrar till snabbare sammanställningar. Detta anser vi vara korrekt, men vi vill samtidigt understryka att det är omtvistat huruvida sådana metoder kan fånga det sociala arbetets resultat. Standardiserade metoder behöver därför kompletteras med andra metoder som kan beskriva det som inte fångas in.

Utredningen använder genomgående ett kvantifierat språkbruk där uppföljning implicerar en värdefri och värdeneutral systematiskt insamlad information. I enlighet med hur forskningens mångfald skrivs fram i avsnittet om kunskapsstyrning (kapitel 13) krävs ett brett förhållningssätt till också till uppföljning.

Utredningen idealiserar systematisk uppföljning och problematiserar det inte tillräckligt. Malmö universitet menar att det krävs en större medvetenhet avseende de risker som finns med ökad dokumentation, mätningars negativa bieffekter och övertron på att uppföljning kan gå från data till rationella beslut. Angående brister i uppföljningen (12.2.2) instämmer vi därför i tillsidsdelegationens kommentarer.

Malmö universitet menar att komplettera bestämmelsen i nuvarande 3 kap. 3 § tredje stycket med ett uttryckligt krav på uppföljning innebär ett förtydligande och även en förenkling av lagstiftarens intention. Vi ställer oss dock frågande till att uppföljning regleras och om större användning av uppföljning på lokal nivå (som utredningen lyfter fram) åstadkoms genom lagstiftning. Användandet av uppföljningar kan försvåras av verksamheternas resurser, kompetens och motivation, men också av människors vilja att bli uppföljda. Sådana användningshinder är svåra att lagstifta bort. Malmö universitet menar också att den allt mer omfattande tvingande uppföljningen kan vara problematisk och att utvärderingssystem och -modeller istället bör utformas tydligare utifrån användarnas och brukarnas behov.

Malmö universitet ställer sig bakom förslaget att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att lämna förslag till hur stödet till systematisk uppföljning inom socialtjänsten kan utvecklas. Vi noterar dock att medarbetare, högskola och universitet, samt vad kommunerna anser sig behöva för att fullgöra sitt uppdrag saknas i föreliggande utredning. Det innebär att perspektiv på ökad dokumentation och uppföljning, kunskapsstöd och förståelse, samt kommunernas kapacitet saknas.

Kapitel 13 Bemötande

Malmö universitet ställer sig bakom förslaget om att införa krav på respektfullt bemötande. Det är dock förvånande att utredningen menar att forskning som stöder bemötandets betydelse för resultatet i socialt arbete och social omsorg saknas.

Vi vill också betona att det för att kunna erbjuda ett professionellt bemötande och för att nå målet om jämställdhet och jämlikhet även förutsätts att även frågor om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) integreras i socialtjänstens arbete då det är en viktig dimension av hälsa och socialt välbefinnande (Folkhälsomyndigheten 2018). Tidigare forskning visar att social utsatthet är nära sammankopplat med sexuell utsatthet (se exempelvis Lindroth 2013; Holmström 2019).

Kapitel 14 En kunskapsbaserad socialtjänst

Malmö universitet ställer sig bakom intentionen med förslaget att införa en ny bestämmelse i socialtjänstlagen om att verksamhet inom socialtjänsten ska bedrivas i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Vi sympatiserar med att man framhåller vikten av att vetenskap och beprövad erfarenhet kan se ut på olika sätt, inte minst eftersom det finns en stor bredd på forskningen inom exempelvis forskningsämnet socialt arbete.

Malmö universitet beklagar att professionens roll och nuvarande beslutsordning inte föregått utredningen om en ny socialtjänstlag, men instämmer i förslaget att tillsätta en utredning med uppdrag att göra en sådan översyn. I relation till en kunskapsbaserad socialtjänst är det särskilt viktigt att undersöka vilka konsekvenser förslaget om vetenskap och beprövad erfarenhet får för den professionelles handlingsutrymme och möjligheter till självständig individuell bedömning.

Förslaget om att utreda hur en kunskapsstyrning som säkerställer ett samarbete mellan kommuner och mellan kommun och stat kan säkerställas, kräver att det även utreds på vilket sätt det är tänkt att överhuvudtaget styra med kunskap. Det har tidigare varit svårt för kommuner att hitta och skapa evidensbaserad kunskap och den ofta har distribuerats top-down. Här vill Malmö universitet återigen påpeka vikten av att involvera profession, universitet och brukare i detta arbete. Särskilt vill vi trycka på forskningens plats i en kunskapsbaserad praktik, inte minst den praktiktäna forskningen (Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten, forskarskolanfys.se är ett bra exempel på hur behovsriktad och praktiktäna forskning kan organiseras).

Kap 16 Insatser efter behovsprövning

Utredningen föreslår en uppdelning av ekonomiskt bistånd där det ena syftar till att tillgodose individens personliga behov och det andra de ekonomiska behoven. I 11 kap. 1 § SoL förändras begreppet skälig levnadsnivå till skäliga levnadsförhållanden i syfte att poängtera att det inte rör sig om en specifik nivå av bistånd utan att den enskildes individuella samlade behov och förutsättningar ska utredas och skäligen tillgodoses. I vissa kommunala riktlinjer har fokus flyttats från individuella bedömningar till fastställda kriterier för vad som förväntas höra till en viss mätbar nivå. De förändring som föreslås, två olika lagrum, samt förändringarna av ordvalet, är tänkt att tydliggöra skillnaden mellan individuella bedömningar och fastställda kriterier. En gemensam nivå av bistånd förslås istället anges för de regler som hanterar försörjningsstödet i 11 kap. 8 § SoL där riksnormen utgör denna för biståndssökande gemensamma nivå. Här finns inte samma utrymme för individuella bedömningar som vid ansökan om livsföringen och vi anser detta vara i enlighet med även tidigare motiv och dessas resonemang om försörjningsstöd. Diskussionen har i främsta hand gällt om lagstiftningen istället ska använda begreppet goda levnadsvillkor, liksom 7 § LSS anger för personer som tillhör någon av LSS personkretsar. Goda levnadsvillkor skulle då främst vara avsett för bistånd till äldre. Bistånd för livsföringen borde, enligt utredningen, tillförsäkra den enskilde goda levnadsförhållanden, men då den nya lagstiftningen inte får vara kostnadsdrivande var detta förslag inte möjligt att lägga. Försörjningsstödsdelen har inte utredningen sett över närmare, vilket har konsekvenser för helhetsbedömningen av förslaget. Uppdelningen och den tydliggörande begreppshandlingen uppfattar vi vara positiv då de olika delarna av bistånd särskiljs och därigenom förhoppningsvis bedöms utifrån något olika grunder.

När det gäller ekonomiskt bistånd kan det även vara värt att poängtera att det i prop. 1979/80:1 lyfts fram att det ska vara en kortvarig insats. En utbyggnad av den

allmänna, och statliga, socialförsäkringen avsågs leda till att personers beroende av hjälp från kommunerna skulle minska, vilket också skedde. I takt med de väsentligt stramare reglerna i framförallt rätten till sjukpenning och sjukersättning som infördes i olika steg 2008 – 2012, har denna utveckling dock vänt och kommunerna har fått ett försörjningsansvar som kan vara tungt att bära. Denna utveckling innebär också en omfattande byråkrati och en kontroll av den enskilde som i längden framstår som orimlig. Detta ter sig även stå i direkt strid med Tillitsdelegationens betänkande SOU 2017:56.

Kapitel 17 Insatser utan behovsprövning

Malmö universitet ser fördelar och nackdelar med förslaget om att införa insatser utan behovsprövning. Mot bakgrund av detta anser vi att förslaget bör utredas vidare. En tolkning av förslaget är att det kan leda till minskad paternalism (eller mjuk paternalism). Vi ser ur detta perspektiv positivt på att människor ses som experter på sina egna liv, där exempelvis funktionshinderrörelsen kan ge inspiration och vägledning till ett tydligt brukarperspektiv och brukarmakt. Vi ställer oss bakom intentionen att skapa större utrymme för delaktighet och självbestämmande. Men vi ser också en risk för att förslaget bidrar till att ansvaret för insatser, vård och omsorg än mer förskjuts till den enskilde att själv behöva samordna (jfr. IVO, 2020).

Vidare kan förslaget ha en positiv bäring på socialtjänstens krisberedskap och krishantering, samt den anpassning till lokala förutsättningar och behov (s. 687) krishantering kan kräva (se Cuadra, 2017). När det gäller ekonomisk hjälp tolkar vi förslaget som att kommunerna kommer ha möjlighet att bistå med hjälp i händelse av en krissituation med stöd av SoL och inte, som idag vara hänvisade till 4 kap. 3 § LEH (2006:544), som idag ger kommuner möjlighet att ge begränsat ekonomiskt stöd till en enskild som drabbats av en extraordinär händelse (exempel som nämns i lagens förarbeten är transporter och telefonsamtal) (MSB 2015).

Samtidigt kan allvarlig kritik riktas mot att låta privata utförare ta över delar av myndighetsutövningen av rättssäkerhetsskäl, särskilt likhets- och likställighetsprincipernas upprätthållande är att beakta. Vi menar att utredningen inte tillräckligt diskuterar de konsekvenser som en stor mängd icke-behovsprövade insatser kan innebära. En sådan förändring skulle troligtvis förstärka en redan pågående utveckling av det sociala arbetets marknadsanpassning där utbudet av tjänster snarare än individens behov är styrande. I samband med detta ser vi uppenbara risker för en ökad social ojämlikhet. Utöver detta tar utredarna själva upp risken med oseriösa utförare som enbart tar hänsyn till det egna vinstintresset. Då tillsyn av verksamheter inte hinns med på seriösa sätt idag av de verksamheter som har att svara härför, kommunerna själva och ytterst IVO, finns det anledning att fundera över hur en ökning av sådan extern utförartillsyn ska vara möjlig att genomföra på ett rättssäkert sätt. Inom äldreomsorgen ser vi framför oss ett system där RUT-tjänster mer och mer ersätter hemtjänst, särskilt för grupper av mellan- och höginkomsttagare. Samtidigt verkar det ske en förskjutning från omsorg till service och från behov till önskemål (Jönsson & Siverskog, 2020). Det är i denna kontext som den nya socialtjänstlagen skall verka i, och detta måste därför dryftas noga. Vi

anser att utredningen inte bör underskatta de vinstintressen som ser välfärdssektorn som en marknad och de risker detta kan föra med sig.

Vi har förståelse för behovet att anpassa verksamheter efter olika kommunala förhållanden, men ser även faror i detta, särskilt om skillnaderna över riket blir stora. Vi ser en potentiell risk att resursstarka grupper tränger undan svagare grupper. Utredningen hävdar dock att lösningen på potentiell undanträngning finns i att möjligheten för resurssvaga att ansöka om bistånd på sedvanligt sätt kommer att finnas kvar och att detta bistånd ska utgå från behovet av insatsen oaktat kommunens ekonomiska förutsättningar. Vi finner en sådan skrivning direkt naiv då det idag måste finnas en medvetenhet om att kommunens ekonomiska förutsättningar spelar en avgörande roll vid val av insatser, samt mot bakgrund av den problematik som ”icke verkställda beslut” innebär.

Vi menar att beslut om insatser för vissa målgrupper är myndighetsutövande, oaktat hur begränsad de privata utförarnas prövning av enskildas rätt kan anses vara. Ytterligare utredning behövs dock i frågan. En annan anledning till behovet av ytterligare utredning utgörs av en reflektion kring de överklaganderegler som tillkom genom lag 1997:313, prop. 96/97:124. Riksnormen infördes och ansågs vara en rättighet som i enlighet med EKMR skulle kunna överklagas till domstol. Men annat ekonomiskt bistånd, eller andra former av bistånd (livsföring i övrigt) skulle som huvudregel anses vara en skyldighet för kommunen och inte en rättighet för den enskilde, vilka då inte kunde överklagas annat än med laglighetsprövning. Detta verkar i sin tur vara ett kolossalt tveksamt rättsligt argument, med hänsyn taget till EKMR. Det var, såvitt vi förstår, en fråga om att i dåvarande 6 b – f §§ SoL ge ganska tydliga skrivningar om vad som var den enskildes rätt. 6 g § SoL var då en skrivning om vad kommunen kunde göra, om de ville och det var då bara överklagbart genom laglighetsprövning. Men om beslutet togs på grundval av skälig levnadsnivå blev det ändå överklagbart, även om kommunen hade beviljat en insats enligt 6 g § SoL. Avslagsbeslut avseende insatser utan behovsprövning föreslås i utredningen dessvärre inte vara möjliga att överklaga överhuvudtaget, vilket måste anses vara en återgång till ett tidigare och faktiskt enligt förslaget än mindre rättssäkert system då det tidigare i vart fall var överklagansbart via dåvarande kommunalbesvär.

Vi uppfattar även att ett genomförande av insatser utan behovsprövning borde omfattas av socialtjänstlagens krav på dokumentation. I förslaget återfinns flera relativt opreciserade undantag från dokumentation i fråga om enskilds personliga förhållanden vid särskilda skäl, t.ex. om anonymitet är en förutsättning för att nå målgruppen. Detta kan minska möjligheter för uppföljning och kvalitetsgranskning, och utredarna har redan konstaterat att för att kunna nå fram till beprövad erfarenhet är systematiska uppföljning en förutsättning (se SOU 2020:47 s. 533).

Delar av socialtjänstens verksamhetsområden tycks särskilt påverkas av införandet av insatser utan behovsprövning. Inom äldreomsorgen omfattas i det närmaste samtliga insatser, förutom särskilt boende och kontaktperson, föreslås kunna upprättas som icke-behovsprövade. I utredningens förslag ska kommunerna själva välja om och vilka insatser de vill organisera som icke-behovsprövade (dock med

undantag för särskilt boende och kontaktperson). Tidigare erfarenheter är den lagändring från 2018 (som i och med den nya socialtjänstlagen kommer att upphöra) som innebär att kommunerna kan tillämpa förenklad behovsprövning, där alla över en viss ålder beviljas hemtjänstinsatser. Utredningen tar upp exempel på kommuner som provat detta förfaringssätt med olika resultat. I utredningens förslag skulle förutom hemtjänst även korttidsboende kunna vara en icke-behovsprövad insats.

Detta måste ställas i relation till att hemtjänstens insatser mer och mer betraktas som en service och att vi parallellt ser ett ökat omvårdnadsbehov. Antalet platser på särskilt boende minskar och kvarboendepincipen är stark. Detta gör att hemtjänstinsatser får karaktären av omvårdnad snarare än service. Detta sammantaget med den demografiska utvecklingen med en åldrande befolkning kräver långsiktighet och samordning, och hur detta ska fungera i relation till en ökad mängd icke-behovsprövade insatser tas inte upp av utredningen. Vi har också svårt att se att det är rimligt att en plats på korttidsboende inte är behovsprövad. Med tanke på det stora omvårdnadsbehovet, är det viktigt att de som verkligen behöver en plats får detta. Att garantera tillgång på korttidsboende om denna insats är icke-behovsprövad kan bli en svår utmaning. Här finns också risken att det är anhörigas behov och önskemål som får företräde på bekostnad av den enskildes behov.

Kapitel 18 Utformning av insatser till enskilda

Utredningen förespråkar en biopsykosocial modell och en utvecklingsekologisk modell för att stödja den enskildes förmåga till självbestämmande, aktivitet och delaktighet. Vi menar att det finns anledning att nyansera denna bild, inte minst då även dessa modeller i socialt arbete ofta används individualiserande, vilket går på tvärt mot hur teoriernas ursprungligen formulerats (Burman, 2007), samt har ett begränsat miljöbegrepp som bortser från de biofysiska miljöns betydelse (Cuadra & Ouis, 2021).

Kapitel 19 Förtydligat barnperspektiv

Malmö universitet ser mycket positivt på att utredningen betonar vikten av att tydliggöra vad som anses vara barnets bästa i socialtjänstens analyser. Som nämnts, menar vi dock att det borde göras till en regel, inte minst då barnkonventionen de facto är lag. Vi välkomnar likaledes förslaget att barn även ska kunna höras i samband med förhandsbedömning utan vårdnadshavares samtycke. Vi ställer oss också positiva till att tillsätta en utredning gällande barnombud och till förslaget att undersöka förutsättningar för förlängd tid innan gallring av barnakter.

Vi anser dock att utredningen behöver förtydliga vad som menas med ålder och mognad relaterat till barns åsikter. Vi ser en potentiell risk för att respekten för yngre barns åsikter vägs mot professionellas möjlighet att bortse från dessa just med hänvisning till att barnet inte bedöms vara moget (se exempelvis SOU 2017:6 s. 161). Här krävs ett förtydligande av de professionellas ansvar att försäkra sig om att barnet ges alla de förutsättningar de behöver för att inte bara ta till sig information utan också för att vara delaktiga och – om de vill – uttrycka sin åsikt.

Förslaget att upphäva 11 kap. 10 § första stycket tredje meningen socialtjänstlagen riskerar enligt Malmö universitet att vikten av att tydliggöra barnets situation förminskas. Vi menar att barns situation fortfarande kan och ska klarläggas även på annat sätt än genom samtal om barnet själv inte vill framföra sin åsikt. Utredningen bör betona att barnet kan göras delaktigt både på andra sätt än genom samtal och under utredningens gång. Detta skulle ligga mer i linje med forskning på området som länge har betonat problem med att barn inte får komma till tals, snarare än att de tvingas eller pressas till att ge sina synpunkter.

Mot bakgrund av detta ställer vi oss även kritiska till skrivningar som ”ett samtal bör till exempel inte hållas om barnets inställning inte kan klarläggas utan att det sätts i en svår lojalitetskonflikt gentemot föräldrarna eller någon av dem (s.797)”. Det är inte ovanligt att barn befinner sig i lojalitetskonflikt mellan föräldrar, eller att de befinner sig i andra svåra situationer. Detta får dock inte innebära att villkoren för barns delaktighet förhindras. Formuleringar av detta slag riskerar att bidra till en syn på delaktighet som något barn behöver skyddas från istället för att öka möjligheterna till delaktighet. Utredningen hänvisar till forskning av Heimer, Näslund och Palme (2018) som pekat på vikten av att barn involveras i utredningar för att bättre anpassa insatser och stärka deras skydd. Formuleringen som citeras ovan menar vi går stick i stäv med detta.

Utredningen utgår från att det finns mycket positivt med att placerade barn har kontakt med sina föräldrar. Detta behöver dock nyanseras (se ex. Forssell, 2016), det kan därför vara lämpligt att i lagtexten lägga till ett förtydligande om att kontakt ska ske då det är förenligt med barnets bästa och önskemål. I tidigare utredningar har det även föreslagits att begränsa föräldrars möjlighet till nya omprovningar av placeringsbeslut enligt tvångsvård (SOU 2015:71), detta borde denna utredning tagit fasta på och gått vidare med.

På sid 814 i utredningen sägs: ”Socialnämnden får enligt nuvarande 11 kap. 4 a–b §§ SoL besluta om uppföljning av ett barns situation i vissa fall. Det gäller dels när en utredning som gäller barnets behov av stöd eller skydd avslutas utan beslut om insats, dels efter det att en placering i ett familjehem eller hem för vård eller boende har upphört. En förutsättning är dock att barnet, utan att förhållanden som kan föranleda ett beslut om tvångsvård enligt LVU föreligger, bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd men samtycke till en sådan åtgärd saknas”. Denna förstärkning är otillräcklig utifrån ett barnperspektiv. Ett barn som anses vara i särskilt behov av nämndens skydd måste kunna ges detta utan att samtycke ges av vårdnadshavarna.

Kapitel 20 Regleringen av äldreomsorgen

Malmö universitet ställer sig bakom utredningens argumentation, och anser inte att det behövs en särslagstiftning för äldreomsorgen. Tvärtom tror vi att en sådan särslagstiftning kan förstärka samhällets ålderism och ålderssegregering.

ÖVRIGA FÖRSLAG OCH KOMMENTARER

Samverkan

Utredningen berör inte konkreta frågor om samverkan, men beskriver behoven av samverkan genomgående i betänkandet. Utredningen föreslår att lagtexten ändrar samtliga skrivningar om samarbete till samverkan (s. 269), vilket är konsistent, men inte helt oproblematiskt. Några specifika krav på samverkan skrivs inte fram utan lämnas fortsättningsvis till kommunerna att formulera (s. 453). Särskilda brister på samverkan mellan huvudmän och utförare inom äldreomsorgen (s. 842) tas upp men trots detta föreslås endast området för missbruk och beroende en samlad översyn kring huvudmannaskapet (s.66). Detta bör ses som en brist med tanke på att den äldre befolkningen ökar och att många människor kan hotas av stort lidande pga. brister i samverkan nu och framöver. Möjligheterna att samverka är redan adresserat i KL och utredningen ”föreslår därför inga ändringar i denna del” (s. 63). Utredningen bedömer i stort att samverkan inte löses genom mer reglering än det som redan återfinns i KL och påtalar istället vikten av mer resurser för god samverkan (s.539). Malmö universitet menar att mer resurser måste anses vara en mycket viktig faktor då svårigheterna kring samverkan mellan olika aktörer är avgörande för insatsernas kvalitet och utfall.

Utredningen menar att socialsekreterare i vissa fall önskar digital samverkan. Det kan säkert äga sin riktighet. Här bör dock frågor om t.ex. datasäkerhet och sekretess (se även s. 885), samt problem med kommunikationen mellan olika system (t.ex. socialtjänsten vs. hälso- och sjukvården vs. skolan) lyftas. Frågan om digitalisering bör således behandlas i särskild ordning.

Socialtjänstlagen 6 kap Allmänt förebyggande arbete

5§ Här framgår att socialnämnden då det är lämpligt ska samverka med andra samhällsorgan. Detta är en mycket otydlig skrivning som riskerar att påverka människors förtroende för socialtjänsten om det exempelvis leder till samverkan med andra myndigheter som polis, gränspolis eller migrationsverket i enskilda ärenden utan att det föreligger mycket särskilda skäl för att inleda en sådan samverkan. Vi menar att det är viktigt att påminna om olika myndigheters olika uppdrag och mål vid överväganden om samverkan mellan myndigheter

Socialtjänstlagen 7 kap Planering av insatser och samverkan

I detta kapitel förflyttas fokus från socialnämnderna till kommunen. Det kan finnas goda skäl till det, men vi menar att det också är viktigt att tydliggöra socialnämndernas ansvar för att planera insatser och samverkan.

Socialtjänstlagen 10 kap Socialnämndens ansvar att erbjuda insatser

Utredningen pekar här bl.a. på att socialtjänsten skall motverka mäns våld mot kvinnor. Vissa insatser lyfts särskilt fram såsom brottsofferstöd 10 kap. 3§ SoL, i synnerhet stöd till kvinnor utsatta för mäns våld. Samtidigt saknas det förebyggande insatser i SoL som riktar sig till våldsutövaren. Därför föreslår vi att det införs en ny

paragraf i SoL avseende socialnämndens ansvar att erbjuda våldsutövare insatser att genomgå behandling och förändra sitt beteende. Detta skulle vara ett tydligt steg i arbetet att förebygga våld i nära relationer.

Förslaget pekar särskilt ut kvinnors våldsutsatthet och mäns våld mot kvinnor, vilket kan bidra till att andra våldsutsatta grupper där det idag finns stora mörkertal, exempelvis samkönade relationer (REF), personer med funktionsnedsättning missas. Vi föreslår därför att dessa skrivningar omformuleras till att gälla alla som är eller har varit våldsutsatta eller våldsutövare oavsett sexualitet eller könsidentitet.

Socialtjänstlagen 27 kap. Övriga bestämmelser

27 kap 1–4 § Vi menar att skrivningen om det yttersta ansvaret bör vara i överensstämmande med nuvarande socialtjänstlagen 2 kap 1§ och inte förändras enligt förslaget, vilket vi uppfattar som en urholkning av det yttersta ansvaret. Malmö universitet menar att det är av yttersta vikt att det yttersta ansvaret tydligt betonas, särskilt då det uppstår nöd, före eventuellt hemhörande kommun.

1.17 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl.

Vi föreslår en ändring av lagen om mottagande av asylsökande m.fl. från att ”Den som omfattas av denna lag har inte rätt till bistånd” till att ”Den som har rätt till insatser enligt denna lag”. Detta då lagens skrivning idag bidrar till att människor som omfattas av lagen men som inte omfattas av insatser enligt lagen helt saknar rätt till insatser enligt socialtjänstlagen även vid akuta nödsituationer.

Perspektiv på genus och sexualitet

För att förebygga sexuell riskutsatthet, sexuellt våld och sexuell ohälsa, och arbeta för jämställdhet och jämlikhet är det angeläget att framtidens socialtjänst även uppmärksammar och arbetar systematiskt och forskningsbaserat med frågor om sexualitet och genus. Utredningen använder sig av ett språkbruk (ex. s.368) som riskerar att reproducera ett dikotomt förhållande till genus. Malmö universitet menar att detta inte ligger i linje med den forskning som pekar på vikten av att också analysera och utmana sådana dikotoma föreställningar om genus i socialt arbete för att inte oreflekterat riskera att reproducera ojämlikhet och sociala orättvisor. För att bli en hållbar socialtjänst och nå målet om jämställdhet och jämlikhet förutsätts därtill ett tydligare fokus på sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i det sociala arbetets praktik, och att frågor om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter integreras på såväl grundutbildning som avancerad utbildning inom socialt arbete.

I tjänsten

Åsa Alftberg, lektor i socialt arbete

Carin Cuadra, professor i socialt arbete

Marcus Herz, docent i socialt arbete (sammankallande)

Maria Hjortsjö, lektor i socialt arbete och prefekt på institutionen för socialt arbete
 Charlotta Holmström, biträdande professor i socialt arbete
 Karin Ingvarsdotter, lektor i socialpsykiatri
 Björn Johnson, professor i socialt arbete
 Linda Lill, lektor i socialt arbete
 Kettel Nordesjö, biträdande lektor i socialt arbete
 Lars Plantin, professor i socialt arbete
 Ingrid Runesson, lektor i socialt arbete
 Annika Staaf, docent i socialt arbete

Med bidrag från: Hanna Egard, lektor i socialt arbete. Per Germundsson, docent i socialt arbete. Maria Grönte, doktorand i socialt arbete. Malin Lindroth, biträdande lektor i hälsa och samhälle. Finnur Magnusson, professor i socialt arbete. Lotti Ryberg Welander, lektor i socialt arbete. Tapio Salonen, professor i socialt arbete. Anna-Chuchu Schindele, doktorand i socialt arbete. Angelica Wågby, doktorand i socialt arbete. Charlotta Zettervall, lektor i socialt arbete.

Källor som hänvisas till i yttrandet

- Burman, E. (2007). *Deconstructing developmental psychology*. London: Routledge.
- Büchs, M. & Koch, M. (red.) (2017). *Postgrowth and wellbeing. Challenges to sustainable welfare*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Börjeson, M. (2020). Ett icke önskvärt remissvar. *Dagens arena*, 13 december, 2020.
- Cuadra, C.B. (2017). *Kunskapsunderlag för socialtjänstens delaktighet i kommunala risk- och sårbarhetsanalyser (Sorsa)*. Research Report in Social Work 2017:2. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Cuadra, C.B. & Ouis, P. (2021). Grönt och hållbart socialt arbete – Miljörättvisa, social rättvisa och ekosociala interventioner. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 27(3-4): 207-226.
- Folkhälsomyndigheten. (2018). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter för alla. Sammanfattning av Guttmacher-Lancet-kommissionens slutrapport*. Solna.
- Forssell, A. (2016). *Better safe than sorry? Quantitative and qualitative aspects of child-father relationship after parental separation in cases involving intimate partner violence*. Örebro: Örebro universitet.
- Heimer, Näslund och Palme (2018)
- Herz, M. (2012) (red.). *Kritiskt socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Herz, M. & Johansson, T. (2019). *Det professionella mötet*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjärpe, T. (2019). *Mätning och motstånd - Sifferstyrning i socialtjänstens vardag*. Lund: Lunds universitet.
- Holmström, C. (red) (2019). *Young People, Vulnerabilities and Prostitution/Sex for Compensation*, TemaNord, Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- IVO (2020). *Vad har IVO sett 2019?* Stockholm: IVO.
- Jönson, H. & Siverskog, A. (2020). Vart är äldreomsorgen på väg? Argument för och emot förenklad biståndshandläggning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1.

- Khan, J., Hildingsson, R., & Garting, L. (2020). Sustainable Welfare in Swedish Cities: Challenges of Eco-Social Integration in Urban Sustainability Governance. *Sustainability*, 12, 383.
- Lindroth, M. (2013). *Utsatthet och sexuell hälsa: en studie om unga på statliga ungdomshem*. Doctoral dissertation 2013:4. Malmö university
- MSB (2015). PM. *Lagen om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap (LEH)*. Daterat 2015-11-03. Diariennr. 2015-6128.
- Osvaldsson Cromdal, K. (2018). *Socialrådgivning på nätet: Rapport om FoU-projekt med stöd av lokala utvecklingsmedel*. Stockholm: Socialförvaltningen.